

INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA “JANNAT” VA “JAHANNAM” TUSHUNCHALARINI QO'LLANILISHIGA KO'RA O'ZARO O'XSHASH VA FARQLI JIHALARINING MADANIYATLARARO QIYOSIY TAHLILI

Yusupov Rajab Rasul o'g'li

O'zDJTU o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tilida “jannat” va “jahannam” tushunchalarini qo'llanilishiga ko'ra o'zaro o'xshash va farqli jihatlarining madaniyatlararo qiyosiy tahlili ko'rib chiqiladi. “Jannat” va “jahannam” tushunchasi dunyoning diniy manzarasining asosiy tushunchasi bo'lib, nafaqat dinshunos va faylasuflar, balki tilshunoslar uchun ham tadqiqot ob'ektiga aylanib borayotgani ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: “jannat” va “jahannam”, tushunchalar, madaniyatlararo, o'xshash va farqli jihatlar, leksema, ilohiy g'oyalar, tahlil.

Madaniyat fanining zamonaviy tushunchasida uning semantik markazi alohida elementlar (til, mifologiya, tafakkur tizimi, badiiy faoliyat va boshqalar) emas, balki “madaniyat va uning jihatlarini”ning o'zidir. Bu ma'lum usullar va munosabatlarning majmuini keltirib chiqaradi. Har bir tarkibiy fanlar (ijtimoiy va madaniy antropologiya, etnografiya, sotsiologiya, psixologiya, tilshunoslik, tarix va boshqalar) doirasida mavjud bo'lgan ko'plab g'oyalar va tushunchalarni qayta ko'rib chiqishga imkon beradi. Natijada, madaniyatni o'rganish doirasida ilmiy usullarning bosqichma-bosqich integratsiyalashuvi va transformatsiyasi mavjud bo'lib, ular ko'pincha rasmiy operatsiyalar sifatida emas, balki tadqiqotda yondashuvlar sifatida qo'llaniladi, bu esa umuman madaniy ongning rivojlantirishini rag'batlantiradi.

Tadqiqot strategiyalari orasida madaniy-qiyosiy tadqiqot eng muhim o'rinni egallaydi. Bugungi kunda eng ta'sirli empirik ilmiy yo'nalishlardan biri madaniyatlararo yondashuvdir. Buni so'nggi o'n yilliklarda gumanitar bilimlarning falsafa, madaniyatshunoslik, psixologiya, sotsiologiya, pedagogika, menejment, marketing va boshqalar kabi yo'nalishlari bo'yicha ko'plab nashrlar tasdiqlaydi. Ushbu

fanlarda "madaniyatlararo" tushunchasi shu qadar keng tarqaldiki. maxsus atama sifatida qarala boshladi. Vaziyatning paradoksi shundan iboratki, "madaniyatlararo" leksik birlikning o'zi va "madaniyatlararo yondashuv", "madaniyatlararo tahlil", "madaniyatlararo tahlil" kabi tushunchalarning mohiyatini nazariy jihatdan ishlab chiqish va tushuntirish. taqqoslash”, “madaniyatlararo dialog” va boshqalar amalda yo‘q. Mahalliy gumanitar fanlarda hozirgi kunga qadar madaniyatlararo tadqiqotlarni talqin qilishda aniq va to‘liq an‘ana mavjud emas va madaniyatlararo yondashuvni nazariy darajada o‘rganishga bag‘ishlangan umumlashtiruvchi tahliliy ishlar mavjud emas. Shunga qaramay, XX-XXI-asrlar bo‘yida sodir bo‘lgan madaniyat nazariyasining o‘zida sodir bo‘lgan tub o‘zgarishlar turli madaniy-falsafiy va nazariy-madaniy yondashuvlarni kontseptual ko‘rib chiqish zarurligini anglashga olib keldi. madaniyatlararo yondashuvning o‘rni. Madaniyatlararo yondashuvning tarixshunosligi bo‘yicha kontseptual tadqiqotlarning yo‘qligi va ushbu kontseptsiyaning semantikasini yagona tushunish ushbu metodologik muammoni madaniy va falsafiy bilimlar nuqtai nazaridan qayta tushunish istagini kuchaytiradi.

Har qanday ilmiy muammoni hal qilish faktik materiallarni izlash va tahlil qilishdan boshlanadi, bu esa ma'lum bilimlardan tashqariga yangi faktlar va nazariy ma'lumotlarga o'tish imkonini beradi. O'rganishning birinchi bosqichida ma'lumotnoma va ensiklopedik adabiyotlar katta ahamiyatga ega bo'lib, muammoni bilish darajasini aniqlashga yordam beradi. Soha lug‘atlarida ayrim tushunchalar, masalan, “madaniyatlararo” leksik birlik uchun ma’lumotlarning yo‘qligi inkor etmaydi, balki tadqiqot muammosini yanada dolzarb qiladi. Albatta, ushbu tushunchaning sanoat lug'atida mavjudligi unga madaniy va falsafiy bilimlar sohasidagi atama maqomini berish haqida gapirishga imkon beradi, ammo taklif qilingan ta'rif faqat shartli ravishda ushbu turdagi tadqiqotning o'rni va ko'lamini ko'rsatadi. madaniyatlararo tadqiqotlarning mohiyatini kontseptual tushuntirishni bermaydi. Shunga qaramay, "qiyosiy tadqiqotlar", "ijtimoiy va madaniy antropologiya", "bir va bir xil madaniy artefakt" kabi muhim birliklarni ushbu kontekstdan ajratib ko'rsatish mumkin, ular madaniyatlararo yondashuvning

mohiyatini bilishni belgilaydi. Agar madaniyatlararo yondashuv maxsus taqqoslash usuli sifatida qaralsa, uning mohiyatini tushunish uchun madaniyatni o'rganishning eng qiyosiy usulining shakllanish tarixiga murojaat qilish kerak. Ma'lumki, taqqoslash usuli Aristotel tomonidan qo'llanilgan, ammo madaniyatshunoslik sohasidagi birinchi chinakam tizimli qiyosiy tahlil XIX-asrda MakLennon tomonidan "Ibtidoiy nikoh" kitobida amalga oshirilgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, an'anaviy sotsiologik tushuntirishlar farqlarni ko'rsatishga asoslanadi, madaniy antropologiyada esa odatda o'xshashliklarga urg'u beriladi. Shu sababli, XX-asrning birinchi yarmida ham tasodifiy emas. Amerikalik antropologlar turli xalqlar madaniyati yoki tili yoki dinining umumiy xususiyatlari ro'yxatini yaratishga bir necha bor urinishgan. Demak, odatiy xatti-harakatlarning sabablari emas, balki odatlarning paydo bo'lish mexanizmini o'rganish natijalari madaniyatlararo tadqiqot mavzusiga aylanadi, tahlildagi asosiy birlik odat bo'lib qoladi, lekin faqat qat'iy belgilangan, keng qo'llaniladi.

Muammoni chuqurroq o'rganish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy terminologiyada "madaniyatlararo" qarzlardan foydalanish 20-asrning oxirida mahalliy madaniyatni qamrab olgan "butun amerikalashtirish" bilan birga borish istagi emas. tez-tez yozadi, lekin chet el atamasi yordamida "madaniylararo yondashuv" tushunchasining haqiqiy ma'nosini aniqroq etkazish istagi. Shubhasiz, uni "qiyoslash", "madaniyatlararo" kabi so'zlar bilan ta'riflayotganlar to'g'ri, lekin bu tushunchaning madaniy-falsafiy jihatdagi asl ma'nosini ochish uchun yetarli emas. Qiyosiy tadqiqotlarning kontseptual muammolarini belgilab beruvchi o'tgan asrning klassik ilmiy asarlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, madaniyatlararo yondashuv bir xil rivojlanish darajasida bo'lgan madaniy jamoalarning umumiy xususiyatlarini oddiy taqqoslashni anglatmaydi yoki to'g'ridan-to'g'ri aloqada bo'lgan, lekin bir xil madaniy asoslarni izlash, masalan, inson tabiati, va bundan tashqari, madaniyatlarning barcha turlarida va hattoki nafaqat vaqt, balki masofa bilan ham ajralib turadi.

Zamonaviy tilshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri dunyoning lingvistik tasviri kabi lingvomadaniy va tarixiy-etnologik kategoriyani shakllantirishda ikki

tildagi o'zaro o'xshashlik va farqli jihatlarni madaniyatlararo qiyosiy tahlil asosida o'rganishdir, chunki har qanday tabiiy tilning lug'at tarkibining ajralmas qismidir va shubhasiz etnik-madaniy ahamiyatga ega. Masalan, ingliz va o'zbek tilida “jannat” va “jahannam” tushunchalarini qo'llanilishiga ko'ra o'zaro o'xshash va farqli jihatlarning madaniyatlararo qiyosiy tahlili asosida o'rganish diniy matnlar yordamida amalga oshiriladi - bu esa umuman nasroniylikning va islomning tarqalishi va asosiy Qur'on va Injil tasvirlari va boshqa matnlarda “jannat” va “jahannam” nomlarining ta'sviri va tushunchasidir. N. N. Boldirev va B.M. Nurmatov diniy matnlar asosida “jannat” va “jahannam” tushunchalarini o'rganib, shunday fikrga kelishgan, "Diniy matnlar nafaqat xalqlarning moddiy madaniyatini, balki dinining jamiyat hayotida asoslariga, uning mentaliteti va dunyo qarashlariga chuqur kirib borishidan dalolat beradi".

Tadqiqotlar va so'nggi nashrlar tahlili shuni ko'rsatdiki, olimlar turli mamlakatlarda (V. V. Alpatov, N. N. Boldirev, A. E. Levitskiy, A. L. Belogub va boshqalar.). Bu ish ingliz va o'zbek tilida “jannat” va “jahannam” tushunchalarini qo'llanilishiga ko'ra o'zaro o'xshash va farqli jihatlarning madaniyatlararo qiyosiy tahlili [3;4] qilishga urinishdir. “Jannat” va “do‘zax” degan ikkita asosiy tushuncha nafaqat nasroniylik, balki boshqa ko‘plab dinlar asosida ham yotadi. Ingliz tilidagi “*Paradise*” so‘zi “Jannat” deb tarjima qilingan, garchi bu variantdan tashqari, ayniqsa, ko‘pgina frazeologik burilishlarda “*Heaven*” leksemasi ham faol qo‘llanilgan (“*Heofon*”- “osmon” degan ma’noni anglatadi).

O‘zbek tilidagi “Jannat” so‘zi arabchadan جنات kelib chiqqan va "behisht; bo‘ston, ser-daraxt bog“ degan ma'noni anglatadi. Jannat go‘zal bog‘ sifatida tasvirlanadi, unda Odam Ato bilan Momo Havo yashagani, ular gunoh ish qilib qo‘yganlaridan keyin Jannatdan quvilgani haqida yozilgan. Qur’onda Jannat haqida bir necha yerda bayon qilingan. Diniy aqida bo‘yicha, bu dunyodagi hayoti davrida imonli holida ezgu ishlar bilan shug‘ullangan kishilarga Alloh tomonidan Jannatdan joy beriladi. Jannatdagi hayot abadiy, bezavoldir. Jannatdagilarni Alloh turli ne‘matlar bilan ta‘minlaydi. U yerda g‘am-g‘ussa va tashvish yo‘q. Odamlarning yaxshi ko‘rgan barcha narsasi muhayyo etiladi. Qur’onda Jannat daraxtzor, ariqlarda zilol suvlar oqib

turadi, deb ta’riflanadi. U yerda insonlar qarimaydi va kasal ham bo‘lmaydi. Diniy ta’limotda ta’kidlanishicha, Jannatda havzi Kavсар mavjud bo‘lib, uning suvi oq va muzdayligi hamda hislatlari ta’riflanadi. Havzi Kavсарdan Jannat ahli suv ichadi.

Tahlil quyidagilarni ochib berishga imkon berdi: "Jannat" va "Do'zax" tushunchalari ingliz madaniyatlarida keng qo'llaniladi asosan kundalik hayotida va yashash tarzida, o'zbek tilida esa bu kuzatilmaydi, faqatgina diniy matnlarda uchraydi. Ushbu tushunchalarning kundalik nutqdagi faolligi, inglizcha so'z yasalishining o'ziga xosligi va soddaligi bilan bir qatorda, "Jannat" va "Do'zax" so'zlarning kundalik hayotida ishlatilishi bo'yicha eng ko'p soni AQShdaligi aniqlandi. Ingliz tilida so'zlashuvchi madaniyatda "Do'zax" ma'nosida onimlar bilan bog'liq familiyalar salbiy ma'no tufayli keng tarqalgan emas. O'zbek tilida “jahannam” tushunchasi amalda ijobiy ma'noda ko'rinmaydi, ingliz til madaniyatida esa salbiy ma'noni anglatmaydi; deyarli barcha boshqa so'zlar bilan uyg'unlashadi. Ushbu topokomponent bilan ingliz tilida topilgan idiomalarning aksariyati to'liq o'zbek tilida ekvivalentlarga ega emas va ko'pincha ularning motivlari mutlaqo noaniq.

ADABIYOTLAR

1. Кравченко А.И. Культурология: Словарь. М.: Академический проект, 2000.
2. Вайнштейн С.И. Сравнительный метод II Культурология. XX век. Изд-2. Энциклопедия: В 2 т. СПб., 2018. Т. 2.
3. Лазарева Е.М., Мостова Л.А. Мёрдок (Murdock) Джордж Питер II Культурология. XX век. Изд-5. – М.: ЛУЧ, 2021.
4. Спенсер Г. Описательная социология или группы социологических фактов, классифицированные и распределенные Г. Спенсером / Пер. с англ. И.В. Лучицкого. Киев, 2018.